

Corona en de heemkundekringen

Jubileumboek immaterieel erfgoed

Op de bres voor de Brabantse boerderij

De voormalige kloostertuin in Teteringen. Appartementen en een golfterrein duwen het Heilig Hartbeeld in de verdrinking. Op pagina 23 een artikel over kloostertuinen. (foto Piet van Asseldonk)

Inhoud

Jubileum met boek over immaterieel erfgoed	4
Impact corona op heemkundekringen	6
Passementwerker, een verdwenen beroep	12
Op de bres voor het boeren erfgoed	18
Bouwvirus bedreigt kloostertuinen	23
Diessen en Mill sluiten aan bij Brabants Heem	30
Verleden en heden van het Land van Heusden	33
Drie decennia Haarsteeg	34
Themaboek De Honderd Hoeven	35
Zes generaties dokter Immens	36
Herinneringen aan rooms-katholiek Brabant	37
Twee eeuwen dienstbaar en barmhartig	39
Geschiedenis van Vught en Cromvoirt	40
De onfortuinlijke markies Jan IV van Bergen	42
Nieuw bestuurslid: Bart van Eekelen	44
Nieuw op de site: Vraag en aanbod	45
Agenda en jubilea	46
Colofon	47

Van vrijwilligers, voor vrijwilligers

Geachte lezer,

Ruim een jaar leven met beperkende voorschriften. Voor onze heemkundekringen en erfgoedverenigingen heeft dat nogal wat gevolgen. In opdracht van de provincie heeft Erfgoed Brabant onderzoek gedaan wat zij van de crisis ondervinden. De meeste activiteiten zijn geschrapt, de mensen missen het onderling contact, maar er zijn ook hoopgevende resultaten te melden. Heleen Regenspurg schrijft in deze uitgave over dit onderzoek.

Nauwelijks een rem lijkt er in de afgelopen maanden te zitten op de verschijning van boeken. Er is een hele reeks verschenen met de meest uiteenlopende onderwerpen. Van twee eeuwen dienstbaarheid van paters en zusters tot zes generaties artsen en van markies Jan IV van Bergen tot het Hoevens Oranjecomité. De boekenrubriek in deze uitgave dijt flink uit.

Een rijke variatie aan andere artikelen in deze uitgave. Over het komende jubileum van Brabants Heem, over het behoud van de Brabantse boerderij, over kloostertuinen die in de verdrukking komen en over een bijzonder verdwenen ambacht: de passementwerker. Twee stichtingen die zich aangemeld hebben bij Brabants Heem stellen zich voor. Dat laatste doet ook Bart van Eekelen die sinds eind vorig jaar is toegetreden tot het bestuur van Brabants Heem. Een versterking en tegelijkertijd een stevige verjonging van het bestuur.

Veel leesplezier!

Zeeland, maart 2021

Tjeu van Ras

tjeu van ras@brabantsheem.nl

De volgende uitgave komt uit in juni 2021.

Kopij dient uiterlijk maandag 7 juni 2021 binnen te zijn.

Jubileum met boek over immaterieel erfgoed

door Ineke Strouken

In 2022 bestaat Brabants Heem 75 jaar. Om dat te vieren is het plan opgevat om een boek uit te brengen met van elke heemkundekring een traditie die ze kenmerkend vindt voor de eigen plaats. Als cadeau aan Brabants Heem, maar ook aan alle Brabanders. Brabants Heem doet een oproep aan de kringen en verenigingen hier aan mee te werken.

Metworstrennen in Boxmeer. (foto Vereniging De Metworst Boxmeer)

Immaterieel erfgoed is lang over het hoofd gezien. De aandacht ging vooral uit naar monumenten, archieven en museumvoorwerpen en niet naar tradities. Daarom is er nog geen goed overzicht van het immaterieel erfgoed in Brabant en blijkt er veel meer te zijn dan wij zo op het eerste gezicht dachten. Tradities als Sinterklaas en Moederdag vieren wij allemaal, maar hebt u ooit gehoord van het koekloteren in Udenhout, het prijsdansen in Nieuw-Vossemeer, de reuzen van Boxtel of het metworstrennen in Boxmeer?

Dat zijn allemaal zeer levende tradities met een historische achtergrond, die de gemeente kleur en identiteit geeft.

Dat er geen goed overzicht is van het immaterieel erfgoed is eigenlijk heel vreemd, want bij al dit erfgoed zijn groepen mensen betrokken die het erfgoed koesteren en vormgeven. Zelfs ik ontdek nog tradities die ik niet kende, terwijl ik er toch mijn hele leven mee bezig ben. Gelukkig zijn heemkundekringen en erfgoedverenigingen de grote kenners van de lokale geschiedenis en erfgoed. Bovendien is hun netwerk erg groot. Daarom wil Brabants Heem samen met de heemkundekringen en erfgoedverenigingen een boek samenstellen met al die plaatselijke tradities.

Brabants Heem helpt natuurlijk. Er is nog een dik jaar tijd om alles te verzamelen en te verwerken. In deze coronatijd waarin alles plat ligt, kun je met dit project al aan de gang. Bijvoorbeeld door een brief aan alle leden te sturen met een oproep: 'Welke traditie moet volgens jullie in het jubileumboek van Brabants Heem?' ■

Wil je meer weten over wat immaterieel erfgoed is en waar je op moet letten? Kijk dan bij de workshop immaterieel erfgoed: www.brabantsheem.nl/workshops-brabants-heem

De komende tijd geeft Brabants Heem in de nieuwsbrieven, regiovergaderingen en website tips. Voor vragen kun je contact opnemen per e-mail: immaterieelerfgoed@brabantsheem.nl

Impact corona op heemkundekringen

door Heleen Regensburg

Tussen april en september 2020 heeft Erfgoed Brabant in opdracht van de provincie acties ondernomen om de impact van corona op de erfgoedsector in Noord-Brabant in beeld te krijgen. Zo is het Corona Impact Loket geopend, waar erfgoedorganisaties hun noden konden melden. Er zijn belrondes gedaan, onder andere door Team Brabant Cloud naar hun deelnemers. En een enquête is gestuurd naar Brabantse heemkundekringen en musea.

In dit artikel worden de conclusies van deze acties voor heemkundekringen gepresenteerd. Tevens komen drie heemkundigen aan het woord. In februari 2021 is over de stand van zaken gesproken met Loed Rongen van Stichting de Oude Schoenendoos uit Overloon, Piet Huvenaars van Heemkundekring Zeeland en Marcel van Heesewijk van de Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch. Alle drie de heemkundekringen hebben in 2020 deelgenomen aan één of meer van de acties.

Geen bijeenkomsten, het sociaal samenzijn is een groot gemis. (foto Piet Huvenaars, Heemkundekring Zeeland)

Deelnemers

De eerste actie van Erfgoed Brabant was het Corona Impact Loket. Zes heemkundekringen hebben via het loket laten weten wat de impact van de coronacrisis op hun organisatie is. Met de belrondes door Team Brabant Cloud zijn meer heemkundekringen gesproken, namelijk 39. Van de 150 heemkundekringen die de enquête hebben ontvangen, hebben 24 de enquête ingevuld. Eén heemkundekring heeft laten weten de gevolgen van corona niet te kunnen overzien.

Bezoekcijfers en budgetten

Waarom zowel het aantal meldingen bij het loket als het aantal deelnemers aan de enquête relatief laag is, is lastig te duiden. Mogelijk ondervond een deel van de heemkundekringen in de periode tot aan september weinig hinder van de coronacrisis, en zag daarom weinig of geen reden om informatie te geven. Ook kan meespelen dat erfgoedorganisaties meestal geen subsidierelatie hebben met de provincie - de opdrachtgever van het onderzoek - en daarom weinig van de provincie verwachten. Of misschien was de drempel om mee te doen te hoog, in de enquête wordt onder andere gevraagd naar bezoekcijfers en budgetten.

Algemene conclusies

Uit de opbrengsten van de drie acties kunnen de volgende conclusies voor heemkundekringen worden getrokken (periode april-september 2020).

- Heemkundekringen hebben veel activiteiten stil moeten leggen tijdens de periode maart-mei 2020, maar verwachten niet dat zij daardoor in financiële moeilijkheden komen.
- Een uitzondering hierop wordt gevormd door enkele heemkundekringen die een aanzienlijke inkomstenderving hebben vanwege het stilzetten van activiteiten. Voorbeeld is de Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch.
- Het merendeel van de heemkundekringen heeft te maken met een terugval in het aantal beschikbare medewerkers, omdat een deel van hen tot de corona-risicogroep behoort en om die reden hun werkzaamheden niet kunnen uitvoeren.

Digitalisering collecties

Stichting de Oude Schoenendoos heeft alleen een archiefruimte en geen heemhuis. Ook vóór corona richtte deze heemkundekring zich voornamelijk op het digitaal ontsluiten van bidprentjes, foto's en films in Memorix Maior. De werkgroep Digitalisering bestaat uit vijf mensen, met Loed Rongen als coördinator. Loed: "De werkgroep is sinds corona niet groter geworden, maar iedereen werkt wel meer." Volgens Peer Verbruggen (Team Brabant Cloud (digitalisering), Erfgoed Brabant) is de werkgroep van Loed niet de enige die zich heeft gestort op digitalisering, er is sprake van een trend. Het afgelopen jaar heeft Team Brabant Cloud groeicijfers gezien, die het niet eerder heeft meegemaakt. Zo groeide in de eerste helft van 2020 het aantal Memorix Maior-records bij Stichting de Oude Schoenendoos met 10.000. Bij Heemkundekring Zeeland met ruim 4.000. Als Piet Huvenaars, secretaris van Heemkundekring Zeeland gewezen wordt op de mooie stijging, moet hij toegeven dat hij dit niet doorhad. Piet: "Er zijn geen extra mensen gaan digitaliseren. De mensen die er al mee bezig waren, zijn waarschijnlijk harder gaan werken." Ook op landelijk niveau is er sinds corona een toename in het digitaal ontsluiten

Iedereen
werkt meer

🏠 Tentoonstellingen zijn door de pandemie niet mogelijk.
(foto Piet Huvenaars, Heemkundekring Zeeland)

van collecties te zien. Thomas van Maaren van de organisatie VeleHanden.nl (een online platform waarop vrijwilligers helpen met het digitaal toegankelijk maken van collecties) zegt dat het aantal vrijwilligers snel is toegenomen sinds maart 2020, een groei groter dan de jaren ervoor.

Heemkundekring Zeeland

De volgende activiteiten van de heemkundekring Zeeland kan Piet Huvenaars wel direct koppelen aan de coronacrisis.

- De organisatie is gestart met de mailing van een digitale maandelijkse nieuwsbrief. De heemkundekring liep al langer rond met het idee van een nieuwsbrief. Maar corona gaf de doorslag om ermee te starten. Piet: "Juist nu, voor de band met de leden."
- De laatste tijd krijgt de heemkundekring veel spullen aangeboden omdat particulieren en bedrijven nu de tijd hebben om hun zolders, schuren en kelders op te ruimen. Helaas is de reden voor de stijging van aangeboden spullen in sommige gevallen wrang. Sommige objecten komen uit de inboedel van overleden mensen en door corona overlijden meer mensen.
- In het najaar heeft Piet een cursusreeks van Brabant Cloud gevolgd, waarvan één over dialect. Piet: "De kring wilde al langer aan de slag met dialect, nu kwam alles samen. Door corona had ik tijd om de cursussen te volgen. De bijeenkomst over dialect gaf de impuls om de werkgroep Dialect op te richten."
- De kring is gestart met het eigen heemkundig tijdschrift "Zeeland, in verleden en heden". Dit tijdschrift heeft, zelfs in coronatijd, geleid tot een forse stijging van het aantal leden. Namelijk van 140 naar 184.

De leden van zowel Stichting de Oude Schoenendoos als Heemkundekring Zeeland werken gestaag door, maar ook zij ondervinden negatieve gevolgen van de coronacrisis. De tentoonstellingen van Heemkundekring Zeeland zijn niet doorgegaan, waardoor barinkomsten zijn misgelopen. Bij beide kringen wordt het sociaal samenzijn gemist. Voor de bestuursvergaderingen zijn zowel Loed als Piet zich in online programma's als Microsoft Teams aan het verdiepen.

Kring Vrienden 's-Hertogenbosch

Een kring die buitenproportioneel hard wordt geraakt door de coronacrisis is de Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch. De vereniging heeft ruim 2.100 leden, van wie ongeveer 380 als actieve vrijwilliger zijn betrokken bij het Kenniscentrum of bij activiteiten als rondleidingen, stadswandelingen en vaartochten over onder andere de Binnendieze. Met deze activiteiten ontvangt de Kring jaarlijks ongeveer 200.000 gasten. De organisatie ontvangt geen subsidie.

Door de coronacrisis was 2020 een heel ander jaar, met een omzetverlies van 90%. Ook voor 2021 zijn de verwachtingen niet rooskleurig. De Kring is één van de toeristische motors van de Bossche binnenstad en Marcel hoopt dat de Kring vanaf augustus 2021 weer normaal kan draaien. De helft van het toeristenseizoen - dat start in het voorjaar - is dan al verloren.

Verdere acties

Erfgoed Brabant heeft de uitkomsten van de acties besproken met de provincie. De provincie heeft besloten op dit moment geen stappen te nemen, maar wil wel graag op de hoogte blijven van hoe de situatie zich voor erfgoedorganisaties verder ontwikkelt. Afgesproken is daarom dat Erfgoed Brabant de komende maanden opnieuw de stand van zaken inventariseert van een aantal erfgoedorganisaties die zwaar te lijden hebben ten gevolge van de coronacrisis en ook daar weer over rapporteert.

Heleen Regenspurg is projectmedewerker bij Erfgoed Brabant

» *Nauwelijks
rondvaarten over de
Binnendieze in
's Hertogenbosch.
(foto Marc Bolsius)*

90%
omzetverlies

*De volledige rapportage kan worden gedownload op
[ErfgoedBrabantAcademie.nl/thema-s/erfgoed-en-corona](https://erfgoedbrabantacademie.nl/thema-s/erfgoed-en-corona).
Wie graag de noden van zijn heemkundekring wil delen met
Erfgoed Brabant kan doen dat via info@erfgoedbrabant.nl.*

Passementwerker, een verdwenen beroep

◀ Detailfoto
kazuifel Sint-
Willibrordkerk
Zeelst. (foto collectie
Jacq Bijnen)

door Emile Rijpert

Mijn opa van moederskant heb ik niet gekend. Wilhelmus Maria Johannes van Nijnatten overleed op 3 maart 1946 in Breda aan de volksziekte tbc, 2 jaar voor ik geboren werd. Hij was zijn leven lang in het hartje van de stad passementwerker geweest. Wat maakte hij precies? Hoeveel mensen hadden ook dit ambacht?

Om me een voorstelling te maken van zijn werk begon ik in de Adresboeken van Breda. We komen er vanaf 1870 ook alfabetisch gerangschikt de beroepscategorieën in tegen, een soort Gouden Gids. Naast mensen met een nu onbekend beroep als breukbandenmaker, olieslager en uitdrager stonden ook de passementwerkers bij elkaar. In een poging meer van zijn wereld te leren kennen, hoefde ik niet meer aan de genealogische gegevens te werken. Dat raamwerk had ik als amateur-genealoog al lang klaar.

Het ambacht

Passement is een breed begrip. Naast decoratief borduurwerk, vaak in goud- of zilverdraad, vallen hieronder zaken als tressen, insignes, onderscheidingstekens, emblemen, pompons, kwastjes, koorden, franjes, rozetten enz. Onderdelen die worden toegepast op uniformen, galakostuums, maar ook op meubels, lampenkappen e.d. Een passementwerker, soms ook goudborduurder genoemd, kan zich met vele zaken bezighouden. Bij mijn onderzoek naar o.a. Bredase passementwerkers zie je binnen die beroepsgroep allerlei ontwikkelingen en specialisaties ontstaan.

De Oirschotse familie Van Kalken werd tussen 1840 - 1920 vooral bekend door zijn paramenten. Daaronder vallen alle producten die aan de Rooms-Katholieke Kerk werden geleverd. Dat is een heel breed pakket: kazuifels, koorkappen, communiekleden, altaarkleden, rouwkleden, de aankleding van Mariabeelden enz. Het is niet van deze familie, maar wie kent niet de fraaie mantel van de Zoete Lieve Vrouw van Den Bosch? Ook Breda had met zoon Jos van Kalken een echte paramentmaker binnen zijn grenzen. ▶

Decoratief borduurwerk

Mijn opa Van Nijnatten en zijn zonen ontwikkelden zich tot militair passementwerkers. Met de kazernes en de Koninklijke Militaire Academie was er werk genoeg. De individuele militairen kochten bij bevordering hun nieuwe strepen bij mijn oom in zijn winkeltje in de Vierwindenstraat, tegenover de kazernepoort. De bestellingen voor het leger werden na het winnen van een aanbesteding in het atelier gemaakt. Het ging daarbij om flinke aantallen van één specifiek artikel.

Zowel paramentmakers als militair passementmakers profiteerden van de opkomst van het vaandel. Iedere vereniging, kerkafdeling, broederschap, harmonie, sportclub of vakbond wilde een vaandel als uithangbord en centrum van samenkomst. Het vaandel was het middelpunt bij manifestaties, optochten en optredens. Het ging overal mee naar toe. Waar bijvoorbeeld een kazuifel door binnengebruik erg oud kan worden, is het vaandel van bijvoorbeeld een harmonie van beperkte levensduur. Ik kom oude harmonieën tegen die al meerdere vandenels hebben versleten. Harmonie Phileutonia uit Eindhoven heeft al minstens drie vandenels versleten. Het borduurwerk en de stoffen waren kwetsbaar en de weersinvloeden deden onverbiddelijk hun werk. Een jubileum kon dan de aanleiding zijn voor de aanschaf van een nieuw vaandel. In economische termen: er was op dat terrein een vervangingsmarkt.

Specialisatie

Uit passementszaken met een aanvankelijk breed assortiment voor burgers, militairen en de kerk konden gespecialiseerde bedrijven voortkomen. Zo ontwikkelde Gerrit Roelf de Bruijn in Breda zich tot “grossier in uniformlaken- en knopen, borduurwerk op uniformpetten, vlaggen en vandenels”. Zijn broer Petrus de Bruijn bekwaamde zich in militaire en scheepvaartborduursels. Van Dongen met de Kroon, ook in Breda, had een brede range aan producten, maar moest in 1925 vanwege de crisis zijn chef weverij ontslaan. Deze Jac. Verest ging voor zichzelf door en zette een galon- en bandweverij op. Galon is een smalle geweven sierband in allerlei kleuren en motieven ter versiering van kleding, meubels, kussens enz. ➤

▲ Militair passement
door A.M. Van Nijnatten
1916 - 1995
(foto collectie E. Rijpert)

▲ Vaandel, blauwe damast met dessin van korenaren en druiventrossen. Geappliqueerde voorstelling van Onze Lieve Vrouwe Onbevleete Ontvangen, vóór haar een knielende vrouw. Beiden met rozenkrans van rode kralen. Erboven een banderol met tekst: 'Ik ben de Onbevleete Ontvangenis', eronder twee samen gestrikte lelietakken. Op de hoeken bovenaan schildje met 'S' en 'M', op de slippen met een Franse lelie. Vaandel aan een gesneden houten stok. (foto Stedelijk Museum Breda)

Detail 17e-eeuwse koorkap St. Jacobus de Meerdere Kerk Zeeland.
(foto Museum Krona Uden)

Bij de bedrijven van de familie Hirdes in Den Bosch, ook oorspronkelijk passementmakers, maakte men juist met de breedweverij spullen als traplopers, ligstoelopers, markiezendoeck en zelfs hand- en theedoeken. Je kunt dan niet echt meer over een passementbedrijf spreken. De meest bijzondere specialisatie in mijn onderzoek tot nu trof ik aan bij de firma Joosen in Breda. Eerst viel dit bedrijf met eigen atelier onder militaire passementen en modemagazijn. In 1902 hoorde men bij de 17 passementwerkers in de stad, maar men was ook opgenomen in het rijtje van 3 corsettenmakers in Breda. Het product corset werd uiteindelijk dé specialisatie met krantenadvertenties als “buikbanden op maat en op advies van H.H. Doctoren”. De opkomst van het warenhuis Raming, bijna zijn buurman in de Lange Brugstraat, zou het begin van zijn ondergang zijn.

Buikbanden op maat

Onderzoek

Het onderzoek naar de families en de bedrijven begint altijd bij de diverse stadsarchieven en regionaal historische centra. Naast de genealogische bronnen tonen de zoekmachines lokale kerkarchieven, verenigingsarchieven e.d. Soms rijke bronnen, waar bv. de handel tussen paramentmaker en pastoor wordt blootgelegd. Zo lezen we dat de pastoor in Oirschot in 1851 79,06 gulden betaalt voor “eene nieuwe casuijvel, rood en een oude gerepareerd”.

Een dankbetuiging van het muziekgezelschap

Genoemde archieven hebben ook oude jaargangen van kranten. Soms ook kranten die bij www.delpher.nl nog niet gepubliceerd zijn. Steeds meer kranten komen op deze site van de Koninklijke Bibliotheek uit Den Haag. Er zijn diverse strategieën om te zoeken. Je zoekt bv. op de naam van de passementwerker en vindt binnen een bepaald tijdvak vervolgens allerlei krantenberichten zoals de beschrijving van de overdracht van het kazuifel of vaandel, een dankbetuiging van het muziekgezelschap, een reportage van een feestelijke optocht met toespraak. Zo vond ik ook exacte beschrijvingen van vaandels zelf. Daarmee kun je vervolgens gaan zoeken naar de genoemde harmonie of in de onlinecatalogus van musea. Dat kan een enkele keer leiden tot een 100 % match waarmee het museum zijn voordeel kan doen, omdat immers de tot nu onbekende vervaardiger is gevonden. Op kazuifels of vaandels kom je een lange periode geen merktekens van het atelier tegen. Er is geen signatuur zoals bv. bij schilderijen. Een krantenbericht kan dan uitkomst bieden en het bewijs vormen.

Genealogie overgegaan in heemkunde

Als ik de onlinecollectie van het Stedelijk Museum Breda bekijk zie ik in totaal 80 vaandels waarvan de maker onbekend is. Het is dan een mooie bijvangst als uit de genealogische en historische studie naar een passementwerker zijn naam aan een product gekoppeld kan worden. Op dat moment is genealogie al lang overgegaan in heemkunde. ■

Op de bres voor het boerenerfgoed

door Ineke Strouken

Het behoud van historische boerderijen in Brabant is zorgelijk. Door de schaalvergroting in de landbouw verliezen steeds meer boerderijen hun agrarische bestemming en loopt het aantal boerenbedrijven terug. De Stichting de Brabantse Boerderij zet zich in voor het behoud van boerderijen en hun omgeving. Een gesprek met stichtingsvoorzitter Otte Strouken.

Boerderijen krijgen een andere functie of verdwijnen door sloop of onoordeelkundige verbouwingen. Boerengrond wordt gebruikt om huizen te bouwen. Daarbij wordt over het hoofd gezien dat boerenhanden het Brabantse platteland in de afgelopen eeuwen hebben gevormd. Boerderijen zijn een onlosmakelijk onderdeel van het Brabants landelijk erfgoed en identiteit. Logisch dat wij hier heel zuinig op moeten zijn.

Brabantse
boerderij in
gebruik. (foto
Ton Fischer)

Wat is de relatie van Brabants Heem met de Stichting de Brabantse Boerderij?

Otte Strouken: 'Al sinds de jaren zestig maken heemkundekringen en andere organisaties zich druk over wat er met de boerderijen moet gebeuren. Daarom richtte Brabants Heem de Commissie Boerderijenzorg op. Deze commissie was een van de partners die in 2003 het Jaar van de Boerderij in onze provincie organiseerden. In dat jaar werd de Verklaring van Tilburg, een oproep om de Brabantse boerderijen en hun habitat te beschermen, ondertekend. Uit deze initiatieven is in 2009 de Stichting de Brabantse Boerderij (SdBB) ontstaan.

Er is een bestuurlijke verbondenheid tussen Brabants Heem en de SdBB en samen organiseren wij de tweejaarlijkse Boerderijpluim, dat is een onderscheiding voor de boerderij die het beste met behoud van oude elementen gerestaureerd is.'

Restauratie met behoud van oude elementen

Cultuurhistorische waarde

'De SdBB wil de Brabantse boerderijen behouden voor de toekomst. Het is belangrijk dat boerderijeigenaren, ambtenaren en architecten zich bewust zijn van de grote cultuurhistorische waarde van boerderijen. Als een boerderij haar oorspronkelijke agrarische functie verliest, moet er een nieuwe passende functie gevonden worden. Daar adviseert de SdBB bij. Wij doen onderzoek en leggen de historische en ambachtelijke kennis van het bouwen van boerderijen vast, maar kijken ook naar het gebruik van de boerderij, de schuren en het erf.'

Krijg je dan niet heel veel vragen om advies en ondersteuning?

Strouken: 'De SdBB heeft naast het bestuur een kennis/adviesgroep bestaande uit zo'n twintig professionals - bouwhistorici, architecten en aannemers - waar kennis en ervaring betreffende historische boerderijen wordt uitgewisseld en waar boerderijeigenaren tegen een gering bedrag advies en ondersteuning kunnen krijgen. Deze professionals doen dat allemaal als vrijwilliger. Daarnaast werken wij momenteel aan het oprichten van een werkgroep die zich bezig gaat houden met de beleidsmatige en juridische kant van boerderijbehoud. Deze werkgroep wordt opgericht om de dreigende tendens om de omgeving van de boerderijen vol te bouwen te stoppen. ➤

De huizenmarkt is krap, grond is schaars en de ruimte rondom een boerderij wordt door de gemeente steeds vaker aangewezen om woningen te bouwen. Daarbij wordt niet gekeken naar de landelijke omgeving die een boerderij nodig heeft. Net als een molen ruimte nodig heeft om wind te vangen, zo is een boerderij geen boerderij zonder habitat. Deze werkgroep gaat zich richten op het beïnvloeden van bestuurlijke processen en het kweken van bewustwording bij ambtenaren, bestuurders en gemeenteraden. Soms is het laatste redmiddel het benaderen van de media.'

Otte Strouken: 'Het liefst werken wij preventief en laten wij het niet zo ver komen dat wij echt actie moeten gaan voeren. Daarom geven wij cursussen, workshops en lezingen en geven een nieuwsbrief en publicaties uit. Maar heel belangrijk is onze ondersteuning aan boerderijeigenaren bij het in stand houden, herbestemming en restaureren van hun boerderij.'

Vernieuwende projecten

'Belangrijk zijn onze vernieuwende projecten. Zo zijn wij partner in een project over heggenvlechten. Vlechthekken kwamen vroeger veel voor en dienden als veekering en erfafscheiding. De meeste van die heggen zijn in de loop van de jaren verdwenen. SdBB zet zich in om deze heggen weer aan te planten. Ook zijn wij initiatiefnemer en medeoprichter van een stichting die zich tot doel stelt het ambacht van heggenvlechten nieuw leven in te blazen. Een ambacht dat inmiddels op de Nederlandse Inventaris Immaterieel Erfgoed staat. Een ander initiatief was een project in het Groene Woud waar dertien authentieke waterputten, twee bakhuizen en vier erven zijn terug gebracht.'

Op welk project ben je zelf erg trots?

Otte Strouken: 'Persoonlijk ben ik heel blij dat wij een heel groot project waarin vijftien Vlaamse schuren die bedreigd werden, hebben kunnen ontmantelen om elders opnieuw op te bouwen. Zo hebben wij deze typische schuren voor het nageslacht kunnen behouden. Het was een project dat financieel vrij riskant was, maar wij hebben het goed kunnen afronden. Ook ben ik blij met het Manifest Brabants Landelijk Erfgoed dat een goede aanzet is tot het maken van strategisch beleid voor het behoud van boerderijen en hun omgeving.'

» *Nieuwe functie voor een boerderij.*
(foto Ton Fischer)

Typische
schuren voor
het nageslacht
behouden

◀ Een vervallen boerderij.
(foto Ton Fischer)

Wat kunnen heemkundekringen doen om de SdBB te helpen historische boerderijen te beschermen?

Strouken: 'Wat wij nodig hebben zijn lokale ambassadeurs die oren en ogen hebben voor boerderijen. Heemkundekringen zijn heel goed in het doen van historisch onderzoek en hebben vaak een beeldbank. Dat zijn allemaal zaken die wij heel goed kunnen gebruiken. Als heemkundekring kun je wat gemakkelijker bij een boerderijeigenaar langs gaan en hem wijzen op de steun en advies van de SdBB. Ook hebben wij heemkundekringen nodig als het gaat om een wethouder of gemeenteraad te overtuigen. Er is nog geen goede database met een overzicht van alle boerderijen, hun historie en of ze wel of niet bedreigd zijn. Die database willen wij aan onze website gaan koppelen. Hierbij doen wij ook weer een beroep op de achterban van Brabants Heem.'

Hoe kan ik als particulier de SdBB steunen?

Otte Strouken: 'Wij werken aan een groot draagvlak voor boerderijen. Daarom kan iedereen Vriend van de SdBB worden. Dan steun je ons werk en word je op de hoogte gehouden van de recente ontwikkelingen. Eenmaal per jaar organiseren wij een Vriendendag en dan kom je als Vriend op plaatsen waar je normaal niet komt. Hoe meer mensen zich voor de boerderijenzorg inzetten, hoe beter wij dit belangrijke erfgoed kunnen behouden voor volgende generaties.'

Wij hebben
ambassadeurs
nodig

Bouwvirus bedreigt kloostertuinen

▶ Oprukkende
zorgappartementen in
kloostertuin Teteringen

door Piet van Asseldonk

De provincie heeft 2021 uitgeroepen tot "Het jaar van het Brabantse kloosterleven". Alle reden om de schijnwerper te zetten op kloostertuinen. Bij de herbestemming van (monumentale) kloostergebouwen dreigen die vaak het kind van de rekening te worden. Het nabije verleden leert dat.

Tuinarchitectonisch, natuurhistorisch en landschappelijk hebben kloostertuinen, op wat oude monumentale bomen na, veelal slechts een geringe betekenis. Als publiek park en groene long kunnen ze wel degelijk van belang zijn. Tenminste als ze in een dicht bebouwd gebied liggen. "Ligging is alles" luidt niet voor niets het adagium van vastgoedhandelaren. Het is daarom begrijpelijk dat overheden, projectontwikkelaars en ▶

aannemers hun begerige ogen laten vallen op kloostertuinen die in de centra van Brabantse dorpen en steden gelegen zijn. Het is ideale grond om er broodnodige huizen te bouwen voor starters, (zorgbehoevende) senioren en doorstromers in de vrije én in de sociale sector. Financieel ook nog eens profijtlijker dan het verbouwen en herbestemmen van vaak aan allerlei regels gebonden monumentale kloostergebouwen. Infrastructureel gaat het immers om reeds ontsloten terreinen. Oude bomen, her en der wat verdwaalde heiligenbeelden en Lourdesgrotten kunnen daarbij best gespaard worden. Ze vormen zelfs een bonus voor de eromheen te bouwen woningen. De 'warme' grond van veel kloostertuinen biedt kortom een ideaal verdienmodel voor met een bouwvirus besmette ondernemers.

Vier partijen

Ruwweg vier partijen bepalen en bepaalden het lot van veel centraal gelegen kloostertuinen die hun functie als moestuin, bloementuin en meditatie tuin voor de uitstervende kloosterlingen hebben verloren. Allereerst zijn daar natuurlijk de religieuze ordes en congregaties die eigenaar zijn van de kloostertuinen die hun steeds leger rakende kloosters

► *Het vroegere
internaat Saint
Louis in erfgoedrijke
Oudenbosch*

omringen. Hun rest niet veel anders, al is het met spijt in het hart, tot verkoop over te gaan. Bijna altijd wordt daarbij een speciale regeling getroffen voor de kerkhoven in hun tuinen. De paters, zusters en broeders bedingen steevast garanties dat deze rustplaatsen op zijn minst nog enige decennia onaangetaast zullen blijven. Daarmee verhogen ze en passant de (gedeeltelijke) overlevingskansen van hun tuin.

Met spijt in het hart tot verkoop overgaan

Als het enigszins kan gaan kloosteroversten in zee met kopers die hun gebouwen een bestemming geven die min of meer aansluit bij het werk en de idealen van hun voorgangers en geestelijke leidslieden. Heel vaak liggen deze op het terrein van het onderwijs en nog vaker op het terrein van de zorg. Daarmee komen we aan bij de tweede partij aan de onderhandelingstafel: de grote zorgkoepels. Niet zelden zijn die min of meer voortgekomen uit een bundeling van zorginstellingen in handen van kloosters, ook al omdat ze stap voor stap de verzorging van de sterk vergrijpsde groep kloosterlingen voor hun rekening gingen nemen. Zo zijn er in Brabant, maar ook daarbuiten, verschillende zorggroepen die ►

kloostercomplexen hebben omgetoverd tot brede zorgcomplexen. Als wandelgebied en natuurvriendelijke stoffering kreeg (een deel van) menige kloostertuin, al dan niet ook voor het publiek opengesteld, daarin meermaals een plaatsje. Behulpzaam met regelgeving en subsidiegelden waren in dit verband, als derde partij, soms plaatselijke overheden die het belang van recreatieve groenvoorzieningen onderkenden dan wel een andere publieke bestemming van kloostertuinen arrangeerden die het tuinkarakter deels intact liet. Geld is in bijna alle gevallen bepalend. Dat projectontwikkelaars, de vierde partij aan veel tafels, daarbij een grote rol spelen en speelden is bezien vanuit het oogpunt van de andere drie partijen alleszins begrijpelijk. Voor niets gaat de zon op en neem het ondernemers eens kwalijk dat ze geld willen verdienen. Daartoe zijn zij op aarde. Zo kwamen er deals uit de bus waarbij kloostertuinen deels gespaard werden op voorwaarde dat grote delen ervan voor woningbouw beschikbaar kwamen.

Grillige praktijk

Wie met het bovenstaande interpretatiekader kijkt naar de kloostertuinen van reeds verkochte kloosters ziet een grillige, diverse praktijk. Heemkundekringen hoeven in hun eigen omgeving niet ver te zoeken om op voorbeelden daarvan te stuiten.

Neem de immense kloosters van de zusters JMJ en van de Zusters van de Choorstraat in het centrum van Den Bosch. Van de tuinen van hun herbestemde kloostergebouwen rest slechts een minuscuul stadsparkje, vernoemd naar het oude klooster Mariënborg. Appartementen voeren er nu de boventoon. Zou het ermee te maken hebben dat de kerkhoven van deze congregaties niet in Den Bosch, maar in respectievelijk Heeswijk en Nuland gesitueerd zijn? Grote vraag is wat er in de Brabantse hoofdstad met het uiterst centraal gelegen interfranciscaanse stadsklooster San Damiano met zijn ommuurde prachttuin van

De Mariakapel
in sportpark Uden
herinnert aan
het vroegere
Missiehuis SVD

De verslonsde tuin
Zusters van Schijndel

één hectare op termijn zal gebeuren. Het kapucijnenkerkhof daar is al geruimd.

In die andere Brabantse kloosterstad, Tilburg, is het beeld meer divers. Allesoverheersend op kloosterlijk gebied zijn in het hart van de stad nog steeds de Zusters van Liefde. Veel van hun gebouwen zijn gesloopt of kregen een andere bestemming. De (zorg)appartementen rukken er, met dank aan projectontwikkelaars en zorggroep De Wever, onstuitbaar snel op. In 1987 stootten de zusters een deel van hun grote tuin af. Sindsdien gaat dat verder als gemeentelijk Stadspark Oude Dijk. Het onderhoud ervan is kostbaar. De gemeente Tilburg heeft ook nog eens haar handen vol aan hangjongeren die voor overlast zorgen en aan mensen die er ongeremd hun honden uitlaten. Maar toch. Het tuingedeelte met kerkhof dat de Zusters van Liefde nog in bezit hebben, is met een metershoge muur van het stadspark afgeschermd.

Iets vergelijkbaars zie je in het Tilburgse buurtpark Sint Anna. Dat bestaat uit een deel van de tuin van een nog altijd door paters en broeders bewoond kapucijnenklooster en uit de siertuin rondom het vroeger hoofdgebouw van de Fraters van Tilburg. Van de tuin van het tot appartementengebouw ongebouwde Missiehuis van de paters MSC in Tilburg echter

Onderhoud is
kostbaar

is niet veel meer over. Op uiteraard het kloosterkerkhof na. Een imposante bomenrij en een klein volkstuincomplex bleven gespaard. Voor het overige is deze in het centrum van Tilburg gelegen voormalige kloostertuin volgebouwd met stadswoningen in de hogere prijsklasse.

Wisselend

Samenwerkingsverbanden tussen kloosterorganisaties en zorgkoepels pakken voor kloostertuinen wisselend uit. Slecht is het afgelopen met de verslonsde en volgebouwde kloostertuin van de Zusters van Schijndel, wier kerkhof en verzorgingshuis, gerund door de zorgkoepel Laverhof, in het dichtbij Schijndel gelegen kerkdorpje Wijbosch staat. Voorbeeldig is het resultaat in Oirschot waar de Zusters Franciscanessen in zee gingen met Amaliazorg. De tuin van het gewezen moederhuis daar is slechts gedeeltelijk bebouwd met appartementen en voor de rest een voor publiek toegankelijke stiltetuin met kloosterkerkhof en een reeks heiligenbeelden gebleven. Iets soortgelijks realiseerden de Zusters Franciscanessen samen met de zorggroep Avoord in Etten-Leur.

Een stuk commerciëler blijkt de samenwerking van zorgverlener Park Zuiderhout en Golfpark Haenen met Sart (Samenwerkende Religieuzen Teteringen) uitgepakt te zijn. In het vroegere Missiehuis van de paters SVD in Teteringen worden religieuzen van meerdere ordes en congregaties verzorgd en later op het bijbehorend gemeenschappelijk kerkhof begraven. De vroegere kloostertuin wordt meer en meer verdrongen door de bouw van appartementen en de expansiedrift van het golfpark. De beheerders van het golfpark vermelden nog wel dat ze het golfspel stil leggen als er op het aanpalend kerkhof een pater, broeder of zuster begraven wordt. Zulke problemen zijn er niet op het terrein van een ander SVD-Missiehuis, dat in Uden. De tuin van dit in de oorlog verwoeste Missiehuis is tegenwoordig namelijk een gemeentelijk sportpark. Enkel een Mariakappelletje op de plaats van het altaar van de vroegere Missiehuiskapel herinnert nog aan de kloostertuin van vroeger. En een hele reeks meer dan 100 jaar oude bomen.

Verdrongen door de bouw van appartementen

» *Stiltetuin van de Franciscanessen van Oirschot open voor publiek*

Arboretum

Zonder meer voortreffelijk opgelost is het kloostertuinprobleem in het aan religieus erfgoed rijke Oudenbosch. De tuin van eerst de Jezuïeten en later de broeders van Saint Louis, inclusief kloosterkerkhof, Lourdesgrote en Heilig Hartbeeld, daar is in 1982 door de broeders voor een symbolisch bedrag verkocht aan de gemeente. Op voorwaarde dat de tuin onbebouwd zou blijven en voor publiek toegankelijk. Dat is gebeurd. De tuin werd in 1987 als arboretum in een speciale stichting ondergebracht en geëxploiteerd.

De plaatselijke heemkundekring Broeder Christoffor heeft daarbij een stimulerende rol gehad en een oogje in het zeil gehouden.

De hierboven genoemde voorbeelden zijn betrekkelijk willekeurig. De lijst wordt elk jaar langer. De komende tijd moet duidelijk worden hoe het, om maar weer wat voorbeelden te noemen, de kloostertuinen van de Broeders van Dongen (Park Glorieux), van de Zusters van Veghel en die van de Paters van de Heilige Geest in Gemert zal vergaan. De projectontwikkelaars Bouwvast Beheer, Zenzo Maatschappelijk Vastgoed en Erfgoed van Gemert NV hebben daar het voortouw genomen en zijn al volop in de weer met plannen voor nieuwe woningen en huisvesting van arbeidsmigranten. Gelukkig is er in alle drie tuinen een kloosterkerkhof waarvan de zusters, broeders en paters de toekomst voorlopig zeker gesteld hebben. ■

De foto's bij dit artikel zijn door Piet van Asseldonk gemaakt.

Diessen en Mill sluiten aan bij Brabants Heem

Twee stichtingen hebben zich aangesloten bij Brabants Heem. Dat zijn de stichting Myllesheem uit Mill en de stichting Erfgoed Diessen. De twee stichtingen stellen zich voor.

Stichting Erfgoed Diessen

De Stichting Erfgoed Diessen is in 1991 opgericht als 'Fotostichting Diessen'. Na bijna dertig jaar is de naam gewijzigd in 'Stichting Erfgoed Diessen', die de doelstelling en activiteiten beter weergeeft.

Erfgoed Diessen koestert de liefde voor en de kennis van het lokale materiële en immateriële erfgoed in de dorpen Diessen, Haghorst en Baarschot (voormalige gemeente Diessen). De Fotostichting Diessen is in 1991 opgericht als uitvloeisel van de zeer succesvolle uitgave van 'Wat Dies... meer zij', hét standaard fotoboek over de drie dorpen. Behalve met het maken, verzamelen en beschrijven van foto's houdt de stichting zich ook bezig met het vastleggen en bewaren van historische bronnen, volksverhalen en volksgebruiken, en werkt ze mee aan boeken, tijdschriften en tentoonstellingen.

Overzicht

De nieuwe website www.erfgoeddiessen.nl geeft een goed overzicht van de doelstellingen en activiteiten. Zo wordt jaarlijks een deel uitgegeven in de boekenreeks 'Hers en geens dur Diessen'. Hierin wordt de lezer meegenomen op een verrassende en gevarieerde ontdekkingsstocht door de recente én oude geschiedenis van Diessen. Op de site zijn interviews met diverse auteurs en andere betrokkenen te zien met een toelichting krijgt op de diverse artikelen. Verder op de website een keur aan foto's, achtergrondverhalen en een overzicht van alle publicaties met besteloptie.

Ontdekkingsstocht door de geschiedenis

▲ Juryberaad bij de Diesselfwedstrijd, een fotowedstrijd met als opdracht een selfie gemaakt in Diessen. V.l.n.r.: Henk van Tilburg - dorpsfotograaf van SED, Teuntje van de Wouw - kunsthistorica, Jack van Velthoven namens de sponsors, Ton Derks - grafisch kunstenaar. (foto collectie stichting Erfgoed Diessen)

De Willibrorduskerk en de beker uit het wapen van de voormalige gemeente Diessen staan centraal in het logo van de stichting. Deze iconen geven weer dat onze stichting het materiële en immateriële erfgoed van de dorpen Diessen, Haghorst en Baarschot wil koesteren, bewaren en uitdragen. De wolk achter de kerk staat voor de 'cloud' waarin we de foto's, verhalen en andere te bewaren items opslaan. Het fototoestel herinnert aan onze ontstaansgeschiedenis uit de Fotostichting Diessen. De gele halve cirkel tenslotte staat voor de verbinding die wij met en tussen de inwoners van onze gemeenschap willen vormen. De kleuren geel en blauw zijn ontleend aan de (voormalige) Diessense gemeentevlag.

Meer informatie op www.erfgoeddiessen.nl en op de Facebookpagina.

Stichting Myllesheem Mill

Myllesheem is de heemkundevereniging in het dorp Mill. De gemeente Mill en St. Hubert zoals de gemeente voluit heet heeft 4 kerkdorpen. Elk kerkdorp heeft een heemkunde afdeling. Per 1 januari a.s. gaat de gemeente samen met Boxmeer, Cuijk en St Anthonis op in de nieuwe fusiegemeente Land van Cuijk. Het dorp Mill heeft ruim 6000 inwoners.

Omstreeks 1200 is er sprake van het dorp Mill, gelegen op de westelijke hoge rug van het Land van Cuijk tegen de Peel. De heren van Cuijk hadden in dit gebied veel bezittingen en zij waren nauw betrokken bij de stichting van de abdij Mariënweerd in de Betuwe.

De leden van het eerste uur van Myllesheem: v.l.n.r. Henk van de Weem, Mia Moors, Paul Moors, Ben Boffen, Marietje Kremers, Bep Claassen, Willy Sweens en Henk Christiaans. (foto collectie Myllesheem)

Jubileum

Myllesheem, de naam van onze club, is opgericht in 1976. Dit was naar aanleiding van het 650-jarig bestaan van de parochie St.- Willibrordus. De pastoor wilde van dit jubileum iets bijzonders maken. Henk van de Weem was lid van het parochiebestuur. De pastoor vroeg Henk een boekje te maken over de geschiedenis van de parochie. Henk nam die taak met verve op zich en met enkele hulpkrachten hebben zij in 1975 een goed gedocumenteerd herdenkingsboekje gepresenteerd en huis aan huis is bezorgd.

Door deze samenwerking is de heemkundevereniging ontstaan. De notariële akte is in 1984 geregistreerd. Myllesheem telt 12 actieve leden. Door gebrek aan ruimte zeker nu met Corona is dit ongeveer het maximum. Wij zijn gehuisvest in de benedenverdieping van het gemeenschapshuis Myllesweerd.

Verleden en heden van het Land van Heusden

Heemkundekring Onsenoort heeft een boek uitgebracht over de historie van het land van Heusden. Het boek kreeg de titel "Het Land van Heusden in kaart en beeld gezet". Een beeldverhaal geschreven uit het verleden met veel historische topografische kaarten, foto's en afbeeldingen, en geschreven in het heden van wat er nog van is terug te vinden. Het boek is geschreven door Gien van Wijk, bestuurslid van Heemkundekring Onsenoort.

Er is nog veel historie terug te vinden in het gebied van het Land van Heusden, globaal de huidige gemeente Heusden. Denk maar eens aan de vele kastelen die hier hebben gestaan. Van de kennis uit het periodiek Met Gansen Trouw is in dit boek gretig gebruik gemaakt en dan vooral uit de periode 1952 tot 1980. Uit deze tijdsspanne zijn in het boek 59 heemkundige onderwerpen uitgelicht en opnieuw beschreven en voorzien van historische topografische kaarten, nieuwe afbeeldingen en verrijkt met de kennis van nu. Aan bod komen onderwerpen als De Naakten Hoek en het Mijntje, De gehuchten in de Drunense Duinen, de Stelling van Heusden met haar fortificaties, 't Huis of kasteel van Herpt, Het Drunens Loopke, de militaire inundatiedijken en dijkdoorbraken. Ieder hoofdstuk bestaat uit 4 tot 6 pagina's met veel afbeeldingen, meest in kleur en een korte historische beschrijving zonder compleet te hoeven zijn.

Het boek Het Land van Heusden in kaart en beeld gezet kost € 23,50 en is te bestellen via de webwinkel van Heemkundekring Onsenoort, www.hkkonsenoort.nl

Drie decennia Haarsteeg

door Gien van Wijk

Bijna 150 kleurenfoto's bevat het boek van Adrie van Bladel en Gien van Wijk met een beschrijving van het dorp Haarsteeg in de jaren vijftig, zestig en zeventig van de vorige eeuw. De foto's zijn een verzameling uit de dia-collectie van de toenmalige schoolmeester Theo van der Heijden.

Haarsteeg was tot voor 60 jaar geleden een klein dorp met een hechte gemeenschap. Het is in 1935 samengevoegd met Vlijmen-Nieuwkuijk. Haarsteeg bestond in die tijd uit enkele straten en wegen, waarvan de Hoeven, Haarsteegsestraat, Meester Prinsenstraat, de Priemsteeg, de Ipperhoeve en de Heusdenseweg, toen nog Grintweg genoemd, de bekendste waren. Meer in het buitengebied lagen enkele buurtschappen als De Oude Haven, kortweg "De Dijk" genoemd, 't Zand en de Inlaagdijk. Het had een lagere jongensschool, een meisjesschool en een kleuterschool.

Bekend persoon

Een bekende onderwijzer of schoolmeester uit die tijd was meester Theo van der Heijden. Hij was een zoon van een bakker uit Haarsteeg dat hem de bijnaam Thé den Bakker opleverde. Hij was onderwijzer van 1951 tot 1966 op de lagere Lambertus jongensschool. Theo had in die tijd, als één van de weinigen in Haarsteeg, een foto- en filmtoestel. Hiermee maakte hij duizenden foto's en dia's en schoot meters film van Haarsteeg en ook daar buiten. Theo van der Heijden was betrokken bij veel verenigingen en culturele evenementen in Haarsteeg, vaak ook als oprichter, zoals de Katholieke Arbeiders Jeugd, carnaval, de Koninklijke Harmonie St. Cecilia en Sinterklaas. Theo overleed op 2 december 1991 op 65-jarige leeftijd in zijn woonplaats Vught. Zijn nalatenschap, bestaande uit duizenden negatieven en honderden dia's, heeft zijn echtgenote Nelly van der Heijden - van Heijst onlangs geschonken aan de Heemkundekring Onsenoort. ■

Het boek is voor € 13 te koop in (boek)winkels in de gemeente Heusden en via www.hkkonsenoort.nl

Themaboek De Honderd Hoeven

Het themaboek met alle activiteiten en de organisatie van het Hoevense Oranjecomité, geschreven door Adrie van der Logt, telt 296 pagina's. Het is rijkelijk geïllustreerd met meer dan 200 foto's.

Op 13 mei 1945 werd in Hoeven een Oranjecomité opgericht om de bevrijdingsfeesten te organiseren. Die feesten werden uitbundig gevierd. Het werd georganiseerd door een comité, dat ook nu nog actief is in Hoeven. Vóór de Tweede Wereldoorlog werden er in Hoeven vanaf het ontstaan van het Koninkrijk der Nederlanden in 1813 ook wel feesten georganiseerd maar daarvoor werd steeds voor iedere festiviteit een nieuw comité samengesteld. In hoofdstuk 1 van het boek wordt een beeld geschetst van die Hoevense festiviteiten tussen 1813 en 1945. In de periode vanaf 1945 tot 1972 wisselde de samenstelling van het comité nog al eens en beperkte de activiteiten zich tot een vijfjarige viering van Bevrijdingsdag en vanaf de jaren '60 de jaarlijkse Koninginnedag.

Met het aantreden van voorzitter Ger Janssen in 1972 werden de activiteiten van het comité steeds groter aangepakt. Wat te denken van een prachtige vuurwerkshow op het terrein van Bosbad Hoeven vanaf 1980 en het naar Hoeven halen van 'Bassie en Adriaan met het gezelligste circus van Nederland' in 1988. Ook het 25 jaar lang organiseren van De Bonte Avond, met doel de kas te spekken, was een daverend succes. En niet te vergeten: de paardentram die in 1993 bij Koninginnedag werd geïntroduceerd rijdt nu nog steeds met Koningsdag zijn rondjes door Hoeven. Ook het huidige Oranjecomité bedenkt nog steeds nieuwe activiteiten zoals de manifestatie Winterlicht die vanaf 2017 is gestart. Vanaf 1972 heeft het Oranjecomité ook de organisatie van de Dodenherdenking op 4 mei naar zich toe getrokken. Dat resulteerde onder andere tot de oprichting van het Hoevense Vrijheidsmonument in 1988. ■

Zes generaties dokter Immens

Uit stamboomonderzoek kwam aan het licht dat minstens zes opeenvolgende generaties Immens actief waren op het terrein van de geneeskunde. Oorspronkelijk stamt de familie uit het Belgische Tienen, maar via Namen en leper kwamen zij naar Nederland. In het boek: 'Zes generaties Dokter Immens, de geschiedenis van barbier tot geneesheer verhelderd' schetst auteur Sjef van Hulten tweehonderd jaar medische ontwikkelingen en ook de pandemieën waarmee zij toen te maken kregen.

Op 20 oktober 1902 overleed dokter Henricus (Hein) Immens dorpsdokter in Sint-Michielsgestel. Hij was de laatste telg uit een roemrucht geslacht van chirurgijns en geneesheren. In Brabant waren zij werkzaam in Helvoirt, Tilburg en Hilvarenbeek-Diessen en Sint-Michielsgestel. We leven nu in coronatijd, maar de geneesheren hebben in die tweehonderd jaar ook pandemieën meegemaakt met alle consequenties van dien. Denk aan de pest, cholera, pokken en influenza. Ook toen was vaak de eerste reactie: "Och het is maar een griepje", maar intussen zijn er wel duizenden slachtoffers aan overleden.

Aderlating

Rond zeventienhonderd was het beroep van dokter nauw verbonden met dat van de barbier. Wie in die tijd wat mankeerde, ging naar de chirurgijn, die in veel gevallen ook barbier was. Zijn messen en zagen waren niet steriel en verdoving was er niet. Een veel voorkomende ingreep was de aderlating. Het idee was dat vier belangrijke levenssappen in balans moesten zijn met elkaar: gele gal, zwarte gal, slijm en bloed. Als een van die sappen bedorven was of overheerste was je ziek. De chirurgijn sneed dan een ader aan en liet er wat uit weglopen.

Chirurgijns hadden geen universitaire opleiding genoten. Geneeskunde was wel een van de drie studies die universiteiten aanboden, naast rechten en theologie. Men vond dat het handwerk van de heilkunde niet thuishoorde

op de universiteit. Universitair opgeleide medici waren veelal adviseurs. Overigens was Hein Immens uit Sint-Michielsgestel wel universitair opgeleid, als één van de eersten in Brabant (1873).

Het boek Zes generaties Dokter Immens, is opgebouwd op basis van drie lijnen: een historische lijn, de Immens-lijn en de persoonlijke zoektocht van de auteur. In de vorm van intermezzo's geeft de auteur korte beschrijvingen van de pandemieën waarmee de chirurgijns en heel- en vroedmeesters in hun tijd geconfronteerd werden. ■

'Zes generaties Dokter Immens. De geschiedenis van barbier tot geneesheer verhelderd' is in eigen beheer uitgegeven door de auteur. Het is voor € 14,75 te bestellen via: www.dokterimmens.nl

Herinneringen aan rooms-katholiek Brabant

Historicus Olivier Rieter schreef een boek over de herinnering aan het Rooms-Katholicisme in het Brabant van nu en het recente verleden. 'Leven in herinnering. Katholieke herinneringscultuur in Noord-Brabant' luidt de titel van het boek. Een rijk geïllustreerde uitgave.

De fotograaf Martien Coppens publiceerde ooit het fotoboek Leven in geloof over de katholiciteit van het Noord-Brabant van weleer. Van een dergelijke alomvattende katholiciteit is tegenwoordig geen sprake meer. Wel reteren er herinneringen aan het katholieke verleden: zowel in materiele als immateriële zin. Olivier Rieter gaat bijvoorbeeld in op de manieren waarop het verleden van de gelovigen is vastgelegd in boeken, ➤

waarvan Uit het Rijke Roomsche Leven van Michel van der Plas het eerste was. Rieter analyseert dergelijke boeken door ze vanuit verschillende invalshoeken te bekijken. Speciale aandacht heeft hij voor het al dan niet nostalgische karakter van dergelijke publicaties. Wordt er actief nostalgie opgewekt, of is er eerder sprake van antinostalgie?

Rieter stelt vast dat in dergelijke publicaties sprake is van een gemengd beeld. Zo kunnen bijvoorbeeld de illustraties nostalgie opwekken, terwijl in de teksten sprake is van het tegendeel. De schrijver Rieter gaat ook in op de rol die kerkgebouwen in het hedendaagse Noord-Brabant spelen in de identiteitsbepaling. Het silhouet van de meeste Brabantse dorpen wordt bepaald door een kerktoeren. Dit zorgt voor een herinnering aan het katholieke verleden en ook voor verbondenheid tussen de diverse plaatsen die in het dorpshart zo'n toren hebben. Wie ze afbreekt breekt ook een deel van de identiteit gestoeld op herinnering af.

In het boek passeren onder meer katholieke memoires de revue (van Anton van Duinkerken, Jan Cartens), de bloedprocessies van Boxtel en Boxmeer en katholiciteit in musea. Telkens wordt er actief geappelleerd aan de herinnering. Voor de inmiddels geseculariseerde provincie vervullen dergelijke actief opgewekte vormen van herinnering een rol in het onderhouden van de identiteit. Wie geheugenloos leeft, leeft in een onverdiept heden. Dan kan iemand de achtergronden van de katholieke herinneringsporen niet duiden en is hierdoor als mens armer dan nodig zou zijn. ■

'Leven in herinnering. Katholieke herinneringscultuur in Noord-Brabant' kost € 19,95 en is uitgegeven bij Pictures Publishers en Zuidelijk Historisch Contact. ISBN 978 94 92576 35 4.

Twee eeuwen dienstbaar en barmhartig

door Geert Donkers

Bisschop Gerard de Korte van 's-Hertogenbosch nam in november het eerste exemplaar in ontvangst van het boek 'Twee eeuwen dienstbaar en barmhartig. Congregaties en orden in de 19e en 20e eeuw in 's-Hertogenbosch'.

De 4 auteurs van dit boek, Geert Donkers, Toine Janssen, Bert Subelack en Ton Vogel hebben in de afgelopen jaren onderzoek gedaan naar de 25 congregaties die in 's-Hertogenbosch en de omliggende gefuseerde dorpen werkzaam zijn geweest. Vanaf de jaren '60 vond binnen de congregaties een proces van vergrijzing plaats, een terugloop van nieuwe leden en van uittredingen. De religieuzen trokken zich geleidelijk terug en droegen het werk over aan leken. Vanuit dit gegeven ontstond het idee bij de schrijvers om dit religieuze, culturele en historische erfgoed vast te leggen voor volgende generaties. Deze rijke geschiedenissen worden besproken in een boek op A4-formaat, het telt ruim 400 pagina's en is rijk geïllustreerd met zo'n 200 foto's.

In de 19e eeuw waren de stad en omgeving al eeuwen een achtergebleven gebied. In de stad woonde een groot deel van de inwoners in een- of tweekamerwoningen zonder sanitair. De gezondheidstoestand was onder de maat en de mogelijkheden om onderwijs te volgen waren minimaal. Op velerlei gebied waren de bewoners van de Meierij achtergesteld. Juist de congregaties speelden een grote rol in de emancipatie van deze katholieke bevolking. ➤

Ontwikkeling

Met het devies dienstbaar en barmhartig hebben religieuzen de gezondheidszorg, het onderwijs en de sociaal-maatschappelijke zorg mede tot ontwikkeling gebracht. Generaties inwoners van de stad en omliggende dorpen hebben onderwijs genoten bij de Zusters van de Choorstraat, van JMJ, van Tilburg, van Schijndel, van Maliskamp of van de H.H. Harten. Veel jongens gingen op school bij de fraters van Tilburg. De Zusters van Carolus Borromeus en de Broeders van Joan de Deo verzorgden de zieken en bij mentale problemen werd men opgenomen bij de Broeders van Dongen of bij de Barmhartige Zusters van Ronse. Zij stichtten ook de eerste bejaardenvoorzieningen. De bisschop deed een beroep op de paters van de H.H. Harten, de Maristen en Assumptionisten bij de stichting van nieuwe parochies. Ook de al aanwezige Redemptoristen, Norbertijnen en Kapucijnen waren actief in het pastoraat. ■

'Twee eeuwen dienstbaar en barmhartig' kost € 29,75. Het is te koop bij de Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch (Parade 12, algemeen@kringvrienden.nl) en bij de boekhandels Adr. Heinen, Bruna (Helftheuvel), De Omslag (Rosmalen) en Abdijboekhandel (Heeswijk-Dinther).

Geschiedenis van Vught en Cromvoirt

Vught en Cromvoirt zijn geen dorpen waarvan er dertien in een dozijn gaan. Ze zijn heel verschillend, maar ook allebei nogal apart. Op 13 november j.l. is het eerste exemplaar van het lijvige boekwerk 'Twee bijzondere dorpen' met veel illustraties over deze dorpen aangeboden aan burgemeester Van de Mortel van Vught. Het boek heeft als rode draad de eigenaardigheden - fraaie en minder fraaie - waarmee de dorpen bekendheid hebben gekregen.

Liesbeth Theunissen opent met een verhaal over landschap, prehistorie en Romeinse tijd, waarbij ze een inkijkje geeft in de werkwijze van archeologen. Vught en Cromvoirt - zo blijkt - liggen in een interessant gebied, maar lopen achter op de omgeving wat betreft opgravingen. Laurant Toorians loodst de lezer door de Middeleeuwen. Hij fileert de schaarse bronnen en komt met verse visies. Vught speelde een belangrijke rol vóór het ontstaan van 's-Hertogenbosch. Ottie Thiers doet nieuwe ontdekkingen

in het verhaal over de Slag van Lekkerbeetje en behandelt de invloed die het krijgsbedrijf eeuwenlang had op beide dorpen. Ad van den Oord tekent voor een reeks onderwerpen: het ontstaan van het moderne spoor- en wegstelsel, de groei van het aantal landgoederen en buitenplaatsen en de vestiging rond 1900 van diverse kloosters en katholieke instellingen, zoals de kostschool Regina Coeli, de psychiatrische inrichting Voorburg en het retraitshuis Loyola. Ook beschrijft hij hoe de Bossche gegoede middenklasse recreëerde aan De IJzeren Man en zich deels vestigde in het villapark. Het lukte de stad echter niet om het 'rijke' Vught te annexeren.

Verder schrijft Jeroen van den Eijnde over Kamp Vught, Henk Smeets over het Molukse woonoord Lunetten en Ottie Thiers over de gevangenis in Vught, onderwerpen die landelijk aandacht trokken in de periode vanaf de Tweede Wereldoorlog. Cees Slegers vertelt een verrassende geschiedenis van Cromvoirt. Eerst een afgelegen, armoedig dorp dat alles op geheel eigen wijze (ont)regelde, zich gelaten liet annexeren, maar tot leven kwam in het verzet tegen de plannen om gereduceerd te worden tot Zomerdorp. Het resultaat is een kleine, maar bruisende gemeenschap. ■

'Twee bijzondere dorpen' is uitgegeven door de Stichting Erfgoed Vught en Bruna Vught. Het is verkrijgbaar in de Vughtse Bruna Boekhandels en bij Boekhandel Adr. Heinen 's-Hertogenbosch. Het boek kost € 39,50.

De onfortuinlijke markies Jan IV van Bergen

door Bart van Eekelen

In november 2020 verscheen het boek Jan IV van Bergen (1528-1567), leven en nalatenschap van een (on)fortuinlijk markies. Het boek verscheen onder eindredactie van Bart van Eekelen en Joey Spijkers. Het is een wetenschappelijke artikelenbundel met bijdragen van diverse specialisten, waarin vanuit meerdere disciplines over het leven, de bezittingen en de nalatenschap van deze markies is geschreven.

De politieke ideeën, het bestuurlijke optreden en de confiscatie van de bezittingen van de markies worden in een bredere historische context geplaatst. Daardoor wordt onder meer duidelijk hoe de hoge adel zich profileerde en hoe nauw het lot van de adel met dat van hun koning verbonden was. Daarmee hoopt dit boek bij te dragen aan een bredere kennis en een meer algemene bekendheid van deze invloedrijke staatsman.

Sleutelfiguur

Jan IV van Bergen op Zoom was in de Nederlanden in de zestiende eeuw namelijk een sleutelfiguur. Hij was een veelgeprezen staatsman, Vliesridder, legerleider, toernooivechter en een van de rijkste edelen in de Nederlanden. Samen met tijdgenoten als Willem van Oranje pleitte hij voor religieuze tolerantie en bredere inspraak in het landsbestuur. In 1567 stierf hij onverwacht, terwijl hij op missie was bij koning Filips II in Madrid. Een jaar later brak de Nederlandse Opstand uit en werd Jan IV in 1570 postuum veroordeeld wegens

◀ *Portret van markies Jan IV van Bergen. Schilderij, olieverf op doek, kopie door Adriaen van der Creke uit 1649 naar een ouder voorbeeld. (Collectie Museum het Markiezenhof, Bergen op Zoom.)*

majesteitsschennis. Zijn gehele bezit werd in beslag genomen. Op basis van archiefmateriaal vertelt dit boek over het leven en de nalatenschap van Jan IV van Bergen. Er is onder meer gebruik gemaakt van uitgebreide boedelinventarissen die zijn opgemaakt bij de inbeslagnames. Het eerste deel van het boek gaat in op de historische context en de landelijke en de persoonlijke politiek van de markies, inclusief het proces en de confiscaties van zijn bezit. Het tweede deel gaat over de roerende en onroerende goederen die de markies en zijn familie bezaten. Er zijn afzonderlijke artikelen gewijd aan onder meer woningen, kleding, zilverwerk, boeken en portretten. Het onderzoek heeft onder meer geleid tot vaststelling van de ware doodsoorzaak van de markies en heeft ook een onbekend portret opgeleverd. In zijn totaliteit geeft het werk een meer genuanceerd beeld van de leefwijze van de hoge adel rond het midden van de zestiende eeuw, die op bepaalde wijzen traditioneel was en die was gebaseerd op het roemruchte Bourgondische verleden. ■

Het boek Jan IV van Bergen 1528-1567 is voor € 39,- te koop via: www.verloren.nl

De volgende Koerier

De volgende Koerier van Brabants Heem verschijnt in juni 2021.

Hebt u kopij voor dat nummer of onderwerpen voor de agenda, stuur die dan vóór maandag 7 juni 2021 naar: tjeuvaras@brabantsheem.nl

Foto's en illustraties graag minimaal 1,5 MB groot in JPEG-formaat, los en dus niet in een tekstbestand geplaatst.

Indien van toepassing plaatsen we de teksten ook op de website van Brabants Heem, www.brabantsheem.nl en op www.facebook.com/brabantsheem

Nieuw bestuurslid: Bart van Eekelen

🏠 Bart van Eekelen

Bart van Eekelen is sinds eind 2020 bestuurslid van Brabants Heem. Bart is werkzaam bij Museum het Markiezenhof in Bergen op Zoom.

Bart van Eekelen (Roosendaal 1989) voltooide in 2011 aan de Universiteit Leiden de bachelorstudie in de kunstgeschiedenis en in 2012 de master art history. Hij werkt bij Museum het Markiezenhof in Bergen op Zoom als medewerker collectiebeheer, waar hij zich bezighoudt met onder meer onderzoek, collectieregistratie en acquisitie. Daarnaast doet hij aan de Universiteit Utrecht promotieonderzoek naar de bouwgeschiedenis van het Markiezenhof.

Sinds 2013 heeft Bart van Eekelen regelmatig artikelen gepubliceerd over aan Bergen op Zoom en het Markiezenhof gerelateerde onderwerpen en daarover in binnen- en buitenland lezingen gegeven. Ook heeft hij als redacteur meegewerkt aan tijdschrift- en boekpublicaties van de Geschiedkundige Kring. Eind 2020 verscheen het boek Jan IV van Bergen (1528-1567). Leven en nalatenschap van een (on)fortuinlijk markies. Zie pagina 42.

Rectificatie:

Op pagina 8 van De Koerier 87 staat een foto met een bijschrift waarin vermeld wordt dat het de Koepelgevangenis in Breda is. Dat is niet juist; het is de koepelgevangenis in Haarlem. Hierbij de correcte foto van de gevangenis in Breda. (Foto Wies van Leeuwen, 1990, collectie BHIC)

Nieuw op de site: Vraag en aanbod

Geen ruimte meer om spullen op te bergen? Of iets overcompleet? Of misschien nog een aanvulling nodig op wat er is in uw collectie? Op de website van Brabants Heem is daarvoor een nieuwe rubriek geplaatst: Vraag en aanbod

Op de site kunnen heemkundekringen, erfgoedverenigingen en stichtingen die zijn aangesloten bij Brabants Heem terecht voor het aanbieden van of vragen naar heemmateriaal van allerlei soort. Van het uitwisselen van bidprentjes tot voorwerpen, documenten etc. Ruilen, aanbieden, vragen. Uitgangspunt is dat het kosteloos blijft, dus het is elkaar zonder financiële verplichtingen helpen om de eigen en andermans collectie te verbeteren.

Wie iets heeft aan te bieden of wie wil weten of anderen kunnen helpen, kan een bericht sturen naar e-mailadres: tjeuvaras@brabantsheem.nl

Geef aan in welke categorie het bericht geplaatst moet worden, zorg voor een goede beschrijving en stuur een foto mee. Vermeld ook hoe uw collega's contact met u op kunnen nemen.

De Koerier in 2021

De
Koerier

In 2021 verschijnt de Koerier vier keer. Als u iets in dit tijdschrift gepubliceerd wilt hebben, kunt u kopij opsturen of mailen. Houdt u zich wel aan de inleverdatum. Ongeveer drie weken na de inleverdata ligt het tijdschrift bij de kringen op de deurmat en wordt de digitale versie verzonden naar de secretariaten en op de website geplaatst.

Kopij sturen naar: tjeuvaras@brabantsheem.nl
De uiterste inleverdata voor de uitgaven in 2021 zijn:
maandag 7 juni 2021 / maandag 23 augustus 2021 / maandag 11 november 2021

Agenda

2021

18 maart	bestuursvergadering Brabants Heem (onder voorbehoud)
20 mei	bestuursvergadering Brabants Heem (onder voorbehoud)
27 mei	Raad van Aangeslotenen
7 juni	sluitingsdatum Koerier 89
15 juli	bestuursvergadering Brabants Heem
23 augustus	sluitingsdatum Koerier 90
16 september	bestuursvergadering Brabants Heem
28 september	Open Monumentendag/Brabants Ergoedweekend
29 september	Open Monumentendag/Brabants Ergoedweekend
11 november	sluitingsdatum Koerier 91
18 november	bestuursvergadering Brabants Heem
25 november	Raad van Aangeslotenen

Jubilea

16 maart 2021	Hkw Reusel	50 jaar
26 augustus 2021	Hkk Gemonde	25 jaar
6 september 2021	Hkk Sint Hubert	25 jaar
18 september 2021	Hkk Prinsenbeek	25 jaar
1 december 2021	Hkk Nuenen	50 jaar

Brabants Heem is de ondersteunende organisatie voor 125 zelfstandige Brabantse heemkundekringen en erfgoedverenigingen. De stichting organiseert in samenwerking met andere organisaties cursussen en studiedagen, zet netwerken op en geeft adviezen. Dat alles om de deskundigheid van de kringleden te bevorderen op alle terreinen waar dat nodig is. Verder stimuleert Brabants Heem nieuwe initiatieven en onderlinge samenwerking.

Website: www.brabantsheem.nl

Facebook: www.facebook.com/brabantsheem

Uitgave: Brabants Heem, Postbus 1203, 5200BG 's-Hertogenbosch.

Eindredactie: Tjeu van Ras

Kopij sturen naar: tjeuvanras@brabantsheem.nl

Foto's: Naamsvermelding bij de foto, overige merendeels uit collecties van de heemkundekringen.

Ontwerp: Peter van Gerwen

gerwen online en offline reclame

Drukwerk: Em. De Jong

 Koninklijke Drukkerij Em. de Jong
Baarle-Nassau

Alle rechten voorbehouden. Niets in deze uitgave mag worden verveelvoudigd of openbaar gemaakt, in welke vorm ook, hetzij elektronisch dan wel mechanisch door fotokopieën, scans of opnamen, tenzij met voorafgaande toestemming van de uitgever. De uitgever heeft er naar gestreefd om alle copyrights in deze uitgave te regelen. Wie meent alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen.

De Koerier wordt verzonden naar verenigingen, instellingen en particulieren. Stichting Brabants Heem wordt geacht daarvoor toestemming te hebben gekregen bij de opgave. De gegevens worden zorgvuldig beheerd en niet aan derden beschikbaar gesteld of voor andere doeleinden gebruikt. Wie wil dat zijn/haar gegevens worden verwijderd kan daarvoor een bericht sturen naar: tjeuvanras@brabantsheem.nl

Ervaringen medewerkers Unox-fabriek Oss

📷 (foto: collectie
Stadsarchief Oss)

Het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis is gestart met het verzamelen van ervaringen uit de Unox-fabriek in Oss. Geschiedenis gaat vaak over koningen en koninginnen, politici en sterren. Maar hoe zit het met werkenden van Nederland, zoals jij en ik?

Het instituut zoekt mensen die tussen 1970 en 2020 op de werkvloer van de Unox-fabriek (Unilever/Zwanenberg) in Oss stonden en daar thuis materiaal van hebben. Het werken bij Unox laat allerlei, soms onverwachte, sporen na. Mensen bewaren bewust en onbewust papieren, digitale bestanden en persoonlijke aantekeningen of correspondentie met collega's, zoals brieven en e-mails.

Wie materiaal heeft kan contact opnemen door te mailen naar: collectieswerkvloer@iisg.nl. Vermeld daarbij in welke periode u bij Unox werkzaam was.

*Meer informatie over deze oproep vindt u op:
<https://iisg.amsterdam/nl/collecties/materiaal-doneren-werkplek>*